

SCHILLER A NAŠA DOBA

RUDOLF STEINER

GA 51

II. Schillerovo dielo a jeho premenlivé fázy

28. januára 1905, Berlín

Videli sme, ako Schiller vyrástol z myšlienok 18. storočia a ako sa v jeho duši zakorenili ideály doby osvietenstva. Svoju zvláštnu podobu nadobudli už vtedy, keď odišiel z Karlsschule a písal spomínané tézy.

Ak chceme tieto myšlienky opísať slovom, môžeme povedať, že hlavným problémom bola emancipácia osobnosti. Toto oslobodenie od starodávnej tradície ide ešte ďalej. Keď stredoveký človek pred vekom „Osvietenia“ premýšľal o svojom vzťahu k sebe samému, k prírode, vesmíru a Bohu, zistil, že je vo vesmíre pripravený. Uctieval toho istého Boha vonku, ktorý prebýval v jeho vlastnej duši; tie isté sily, ktoré pôsobili vo svete vonku, pôsobili v duši človeka; v zákonoch vesmíru a v povahe človeka bolo vidieť určitú jednotu. Stačí myslieť na mužov ako Giordano Bruno: Toto monistické presvedčenie o vzťahu prírody k človeku možno nájsť v jeho spisoch.

Nebola teda žiadna priepasť medzi tým, čo môžeme nazvať morálnym nárokom a objektívnymi zákonmi v prírode. Tento odpor vznikol až neskôr, keď človek vylúčil prírodu spod božského vplyvu. Postoj, ktorý vyrástol v materializme, nepoznal žiadny vzťah medzi prírodou a morálnym cítením alebo tým, čo si človek v sebe rozvíja ako morálny nárok.

Tu vznikol Rousseauizmus, ktorý je v podstate revolučným cítením, protestom proti celej doterajšej línii vývoja. Učí, že keď sledujeme ľudskú požiadavku slobody a jeho presadzovanie morálky, objavuje sa tvrdý rozpor. Pýta sa, či skutočne môže byť taký rozdiel medzi objektívnym svetom a ľudskou prirodzenosťou, že ľudia musia túžiť dostať sa z neho von, uniknúť z celej svojej civilizácie.

Tieto duchovné zápasy našli výraz v temperamente mladého Schillera; a v troch drámach jeho mladosti dostáva táto túžba novú podobu. V „Räuber“, vo „Fiesco“ a „Kabale und Liebe“ vidíme konkrétne, s obrovským pátosom, požiadavku, že človek musí niečo urobiť, aby vytvoril túto harmóniu. V postave Karla Moora vidíme stvorenie človeka, ktorý v sebe nesie protiklad medzi objektívnym poriadkom a požiadavkou svojej ľudskosti a cíti sa byť povolaný vytvoriť určitú harmóniu medzi prírodou a sebou samým. Jeho tragédia vzniká, pretože verí, že môže obnoviť právo nezákonnosťou a svojvôľou. Vo „Fiesco“ túžba po slobode naráža na skalu ambícií. Ideál slobody zlyháva v dôsledku tejto disharmónie v duši ambiciózneho Fiesca, ktorý nevie nájsť cestu tak ďaleko, aby vniesol poriadok do mravného ideálu. V „Kabale und Liebe“ je požiadavka ľudskej povahy v povstaleckých stredných triedach v protiklade s požiadavkami sveta, ako boli vyjadrené vo vládnucich triedach. Vzťah medzi morálnymi ideálmi a všeobecnými predstavami platnými pre svet sa stratil. Rozpory sa veľkolepo ozývajú, napriek ich mladistvej nezrelosti, od prvých Schillerových drám.

Také povahy, ako je Schillerova, sa nachádzajú menej ľahko ako jednoriadkové, jednoduchšie a nenáročný typ, rovnako ako vidíme v prirodzenom vývoji, že nižšie stvorenia vyžadujú kratšie doby prípravy ako viac vyvinuté zvieratá. Veľké povahy musia prejsť najrozličnejšími fázami, pretože ich najvnutornejšie kvality musia byť vyzdvihnuté z najhlbších úrovní. Každý, kto má v sebe veľa a prichádza na svet s nárokom na génia, bude mať ťažkú cestu a bude musieť prejsť mnohými skoršími štádiami - ako nám ukazuje analógia embryonálneho vývoja vyšších zvierat.

Schillerovi chýbala znalosť človeka a sveta. Jeho prvé hry ho ukazujú so všetkými chybami, ktoré z toho vyplývajú, ale so všetkými prednosťami, ktoré sa neskôr tak zreteľne neobjavia. Tento úsudok sa robí z pomerne vysokej úrovne; musíme si uvedomiť, za čo vďačíme Schillerovej veľkosti. Ale veci nemohli zostať tak dlho. Schiller sa musel povzniesť za tento obmedzený horizont; a vidíme, ako sa vo svojej štvrtej hre Don Carlos prepracoval k inému stanovisku. Môžeme sa pozrieť z dvojitého uhla pohľadu, najprv z uhla Dona Carlosa, z druhého pohľadu markíza Posa. Sám Schiller nám porozpráva, ako sa jeho záujem najprv sústredil na mladistvého ohnivého Carlosa a potom prešiel na kozmopolitného Posa. To naznačuje hlbokú zmenu v jeho vlastnej osobnosti.

Schillera zavolať jeho priateľ Körner do Drážďan, aby tam mohol v pokoji pracovať. Tam sa zoznámil s filozofiou a pohľadom na svet, ktorý mal mať veľký vplyv na jeho osobnosť. Kantovstvo bolo pre človeka, akým bol Schiller,

nevyhnutnou štúdiou a jeho stanovisko pochopíme ešte hlbšie, ak chvíľu odložíme to, čo naňho vtedy pôsobilo.

V tom čase môžeme v nemeckom intelektuálnom živote vidieť dva celkom jednoznačné prúdy. Jeden je ten, ktorý nachádza najkonkrétnejšie vyjadrenie v Herderových *myšlienkach pre dejiny filozofie ľudstva.*; druhá kantovská filozofia. V Herderovi máme vášeň uviesť človeka do vzťahu s celou prírodou a pochopiť ho v tomto vzťahu. Práve táto snaha o jednotu robí Herdera tak moderným mužom. ... Argumenty, ktoré dnes prinášame proti kantianizmu s jeho dualizmom (ktorý je stále považovaný len za akademickú filozofiu), existujú už v Herderovej Metakritike. Celok zahŕňa množstvo skvelých nápadov; existuje snaha o zjednotenie prírody a človeka. Od najnižšieho produktu prírody až po myšlienku človeka existuje jeden zákon. To, čo sa v človeku javí ako morálny zákon, je v kryštáli zákonom jeho formy. Cez všetko, čo je, prebieha jeden základný vývoj, takže to, čo tvorí kvet v rastline, sa v človeku rozvinie do ľudstva.

Ako sa všetko spája do celku; jedna vec funguje a žije v druhej, a ktoré opisuje vo svojej Hymne na prírodu.

Goethe je úplne preniknutý týmto úsilím o jednotu, ako sa to prejavilo u Giordana Bruna, Pythagorejca. Stojí úplne v prúde:

Aký bol Boh, ktorý sa dotýka iba zvonku a necháva Všetko prechádzať v cykloch?

Jeho úlohou bolo pohnúť svetom vo vnútri, podporovať prírodu v sebe, seba v prírode.

To je monistický prúd, ktorému bol Schiller v tom období ešte cudzí. Pre neho stále existovala dvojnosť, dualizmus.

V jeho *Kritika čistého rozumu* a *Kritika praktického rozumu* Kant stanovil určitú hranicu ľudského poznania. Schopnosť človeka pre poznanie siaha až po rozum. Môže mu dať len to vonkajšie a nemôže preniknúť do skutočného bytia vecí. To, čo je vec sama o sebe, je skryté za zdanie; človek o tom nemôže ani hovoriť. Ale v človeku je niečo, čo nemôže byť len zdanie. To je morálny zákon. Na jednej strane - svet vzhľadu; na druhej strane je to morálny zákon, kategorický imperatív, „budeš“, o ktorom nemožno pochybovať, ktoré prevyšuje poznanie a nemožno ho považovať za zdanie. V Kantovej filozofii teda nemáme len dualitu, akú sme videli predtým, ale celý svet ľudského duchovného života je rozdelený na dve polovice. To, čo má byť nadradené všetkej kritike, morálny zákon, nie je vôbec poznanie, ale praktická viera, ktorá neobsahuje hranice poznania, ale iba morálne postuláty. Kantovstvo sa tak javí ako expozícia dualizmu.

Pred Kantom existovala veda o vonkajšom vzhľade a potom veda o rozume, ktorá mohla vrodenu činnosťou preniknúť k Bohu, duši a nesmrteľnosti: to je forma Wolffovej filozofie. Kant, ktorý študoval anglických senzáciechtivých ľudí Huma a Locka, bol v tomto momente privedený k pochybnostiam: ako sa niekam dostaneme, keď musíme vždy skúšať najvyššie myšlienky Boha, slobody a nesmrteľnosti ich rozumnosťou. *Vo svojom úvode ku Kritike čistého rozumu* hovorí: „Musel som zničiť poznanie, aby som uvoľnil miesto pre vieru.“ Pretože musíme veriť, a aby sme uverili, zvrhol poznanie z jej trónu. Chcel začať od základov, ktoré nenechávali priestor na pochybnosti. Poznanie nemôže nikdy dosiahnuť tieto veci, ale „budeš“ hovorí tak rozhodne, že harmóniu, ktorú človek nedokáže objaviť, musí dosiahnuť Boh. A tak musíme postulovať Boha. Ako fyzické bytosti sme uzavretí v bariérach, ale ako morálne bytosti musíme byť slobodní. To dáva nepremostiteľný dualizmus; medzi človekom a prírodou neexistuje rovnováha. Schiller, ktorý sa podľa svojho temperamentu stále držal protikladu medzi prírodou a človekom, zobrazuje v Donovi Carlosovi rast človeka za prírodou k jeho ideálom. Nikdy nekladie otázku, čo je možné, ale len otázku „budeš“. V Donovi Carlosovi to nie je kritika súdneho života, ktorá sa dostáva do pozadia praktických morálnych postulátov. „Človeče, buď taký, aby sa zákony tvojho konania stali univerzálnymi zákonmi ľudstva.“ To bola Kantova požiadavka; a v Marquisovi Posovi, kozmopolitnom idealistovi, Schiller tvrdí, že ideál je nezávislý od všetkého, čo pochádza z prírody. Keď dokončil Dona Carlosa, Schiller stál v úplnej opozícii voči názoru Goetheho a Herdera, a preto na začiatku jeho života vo Weimare nebol možný žiadny kontakt s nimi. Schiller sa však stal reformátorom kantianizmu: usiloval sa o monistický pohľad, ale jednotu mohol nájsť len v estetickej sfére, v probléme krásy. Ukazuje nám, ako človek žije naplno len vtedy, keď prírodu zušľachtľuje na svoju úroveň a zároveň do svojej prirodzenosti vťahuje morálku zhora. Kategorický imperatív ho nepodriaďuje svojej vláde, ale ochotne slúži tomu, čo je obsiahnuté v „budeš“. Tak sa Schiller dostáva do výšin a týči sa nad Kantom. Staví sa proti Kantovi, ktorý z človeka robí nie slobodnú bytosť, ale otroka, skloneného pod jarmo povinnosti. Jasne videl, že v človeku je niečo celkom iné ako toto skláňanie sa pod jarmom „budeš“. V monumentálnych frázach nachádzame vyjadrené jeho priblíženie sa k podstate Goetheho a Herderovho postoja: „Rád slúžim svojim priateľom, no žiaľ, robím to rád; tak ma rozčuľuje, keď zisťujem, že vo mne nie je žiadna cnosť.“ Kant degradoval to, čo človek robí dobrovoľne zo svojho vlastného sklonu, a postavil na vyššiu úroveň to, čo robil zo zmyslu pre povinnosť. Kant vášnivo apostrofuje prísnu povinnosť, ktorá v nej nemá nič priťažlivé. Schiller

pozdvihuje človeka z jeho vlastnej slabosti, keď z mravného zákona robí zákon svojej vlastnej povahy. Štúdiom histórie, poctivým sklonom a oddanosťou ľudskému životu dospel k stratenej harmónii, a tým k pochopeniu Goetheho. Schiller v pamätnom liste z 23. augusta 1794 nádhernými slovami opisuje, ako to bolo Goetheho spôsobom:

„Dlho som, aj keď z diaľky, pozoroval chod tvojho ducha a so stále novým údivom zaznamenával cestu, ktorú si si sám vytýčil. Hľadáte potrebné v prírode, ale hľadáte to po najťažšej ceste, z ktorej by sa všetky slabšie sily scvrkli. Beriete celú prírodu ako celok, aby ste osvetlili časť; a v úplnosti ich vzhl'adu hľadáte základ vysvetlenia pre jednotlivca.“

Tu Schiller dosiahol výšku, do ktorej sa musel vyvinúť. Hoci vychádzal z dualizmu, teraz dosiahol jednotu človeka a prírody.

Tak dospel k tej forme tvorby, ktorá bola jeho zvláštna v poslednom období, od polovice deväťdesiatych rokov, a k priateľstvu s Goethem. Bolo to historické priateľstvo, pretože nehľadalo len na šťastie ich dvoch ja, ale bolo plodné pre svet a pre ľudstvo.

V tomto priateľstve Goetheho a Schillera nemáme len Goetheho a Schillera, ale ešte niečo tretie: Goethe plus Schiller. Každý, kto sleduje priebeh duchovného života, v ňom rozozná jednu bytosť, ktorá mohla existovať len preto, lebo v ich nezištnom priateľstve a vzájomnej oddanosti sa vyvinulo niečo, čo ako nová bytosť stálo nad jedinou osobnosťou. Táto nálada nám poskytne správny prechod ku Goethemu a všetkému, čo znamenal pre Schillera.